

Quan els antics prenién opi i cervesa

Les anàlisis bioarqueològiques estan descobrint aspectes de la vida dels humans de fa milers d'anys desconeguts fins ara. Així, sabem que la cervesa més antiga de què s'han trobat restes a Europa és del Segrià, i que l'opi era una substància d'ús quotidià.

Les anàlisis bioarqueològiques permeten d'aclarir més detalls, de les restes que es troben als jaciments. Ara sabem que fa sis mil anys, a la península, es feia servir opi amb finalitats mèdiques, que la cervesa més antiga d'Europa es va obtenir al Segrià, i que la més antiga del món prové del Sudan.

L'individu número 10 (un home) va sobreviure a dues trepanacions (perforacions del cervell), però devia morir uns mesos després. El número 10 no és la denominació freda de cap pacient d'un hospital, sinó la que hom ha donat a una de les restes humanes del Neolític trobades a les mines prehistòriques de Gavà-Baix Llobregat.

El crani, que es pot contemplar al Museu de Gavà, té una antiguitat de sis mil anys –pertany, per tant, al neolític–, i mostra que l'individu va sobreviure a les trepanacions. Els científics varen observar que l'os s'havia regenerat en part després de les dues operacions. Malgrat això, l'home devia fer una osteonecrosi (mort del teixit ossi) al voltant de la trepanació i després una infecció.

La trepanació es va efectuar amb una pedra abrasiva (per fregament), si bé també se'n feien amb ganivets de sílex. Era una operació menys perillosa que no sembla, car els antics no intervenien en l'encèfal (el que anomenem cervell i que, en realitat, inclou cervell i cerebel). Però, evidentment, no tenien mitjans per a prevenir o guarir complicacions posteriors en una ferida com aquesta.

Ja fa més d'un segle que se sap que als Països Catalans es feien trepanacions durant el Neolític. El primer crani que es va trobar amb proves d'aquesta intervenció és el que va aparèixer el 1884 a la cova de les Llometes (Alacantí), que també va ser el primer de la península. Després se n'han trobats, entre més llocs, al jaciment de Sant Pau del Camp (Barcelona) i entre les restes de l'edat del Bronze de

Tresserras, del Departament de Prehistòria de la Universitat de Barcelona. Juan-Tresserras, que es dedica a la bioarqueologia, les va descobrir en el carrall de les dents del crani. Amb aquesta troballa, es podien formular tres hipòtesis sobre les diverses utilitats de l'opi. Podia ser que l'individu l'hagués ingerit amb pa (n'hi posaven com a additiu); però aleshores s'hi haurien trobat restes de la llavor, que era el que s'hi afegia. Podia tenir un ús medicinal i, finalment, podia utilitzar-se com a element ritual en la trepanació. Aquestes dues hipòtesis no són incompatibles i potser l'objectiu de l'ús de l'opi era doble, perquè en aquell temps –i fins a èpoques molt posteriors– medicina i màgia anaven molt lligades.

L'opi s'obté deixant assecar el làtex que s'extreu de la càpsula de la planta que anomenem cascall. El nom científic del cascall és *Papaver somniferum* L, i un dels seus components és la morfina. El cascall devia provenir d'un ancestre, el *Papaver somniferum* ssp. *setigerum*, que creix de forma espontània a la península, però també al sud de Grècia i a Xipre. A partir d'aquí, es devia transformar en una planta domesticada.

La utilització de l'opi ve d'antic, però s'ha estès fins a èpoques molt recents per gent que el consideraven completament allunyat de les drogues. En medicina popular se'n feia servir la càpsula i, per això, la gent no l'associava pas amb l'opi, de tan mala fama.

Les trepanacions (perforacions del cervell) es feien per motius mèdics o rituals, i eren menys perilloses que no sembla, però s'infectaven.

la cultura talaiòtica de Mallorca i Menorca.

Potser l'individu número 10 patia de mal de cap i per això es va fer la trepanació. Però també hi ha la possibilitat que fos un ritual. En tot cas, l'anàlisi del crani ha donat noves dades, com ara que li van administrar opi, probablement amb la finalitat de reduir o eliminar el dolor.

Usos de l'opi. Les restes d'opi van ser percebudes per Jordi Juan-

El crani número 10 que es pot contemplar al Museu de Gavà té una antiguitat de sis mil anys. Aquest individu va sobreviure a dues trepanacions, però devia morir uns mesos després a causa d'una osteonecrosi (mort del teixit ossi) al voltant dels forats.

Així, se'n feien infusions per al maldecap, i fins i tot braçalets per als nens petits, que el llepaven i així s'adormien. Mètodes tan curiosos tenien de vegades conseqüències nefastes: alguns nens havien mort de dosi excessiva.

Si al Neolític, com hem dit, s'utilitzava l'opi de medicina i d'additiu alimentari, els grecs i egipcis també el feien servir. I els romans fins i tot el barrejaven amb el vi en algunes festes, cosa que, sens dubte, devia fer-les molt més animades.

La cervesa més antiga. El crani de Gavà evidencia que fa uns sis mil anys els habitants del nostre territori utilitzaven l'opi, fos com a medicina, com a ritual o per totes dues raons. Però el bioarqueòleg Jordi Juan-Tresserras ha fet descobriments referits a unes altres substàncies. Juan-Tresserras és l'autor de la primera tesi de tot l'estat sobre l'anàlisi de residus alimentaris en jaciments arqueològics. Aquestes anàlisis permeten d'obtenir moltes dades sobre l'alimentació i els costums dels antics. I amb unes restes de recipients trobades al jaciment de Genó (Aitona, al Segrià), va fer una troballa molt important: va descobrir pro-

ves del que, ara com ara, és la cervesa més antiga d'Europa. Les restes són del segle XII aC, i això fa que la cervesa sigui més antiga que no la trobada a Heidelberg, per molt que, als alemanys, tan amants d'aquesta beguda, els hagi costat d'acceptar-ho.

Plini ja parlava de tres zones on es bevia cervesa: Hispània, Gàl·lia i Egipte. Quan parlava de la Gàl·lia, hi englobava també una part del que avui és Alemanya. Però la marca europea és per a aquesta cervesa de Genó que, malauradament, segons que permeten de deduir les anàlisis, es feia malbé de seguida i, per tant, era de consum immediat. Posteriorment, els antics fabricaren cervesa de guarda, amb una tècnica que no coneixem, però que no consistia pas a afegir-hi llúpul, un procediment que havia de venir més tard.

I si Jordi Juan-Tresserras ha descobert la cervesa més antiga d'Europa, també ha tingut l'honor de trobar les restes de la més antiga del món. La troballa s'ha fet gràcies a restes aportades per l'expedició arqueològica espanyola al Sudan, que es va iniciar el 1978 i que dirigeix Víctor M. Fernández, de la Universitat Complutense de Madrid. Juan-Tresserras va co-

mençar a fer-hi anàlisis bioarqueològiques el 1993. Les restes de cervesa es trobaven en antics assentaments de la Vall del Nil Blau, en unes ceràmiques del Mesolític (període anterior al Neolític) trobades als jaciments d'al-Mahalab i Sheih Mustafà. Les restes ceràmiques tenen una antiguitat de set mil anys.

Les restes, observades al microscopi òptic i electrònic, mostraven presència de grans de midó, amb les alteracions pròpies que corresponen al procés de fermentació. Les restes concretes són d'un producte elaborat amb melca (*Sorghum vulgare*), si bé no s'ha pogut determinar si era silvestre o de conreu. Devia ser silvestre, car les llavors de melca del jaciment ho són.

Les anàlisis bioarqueològiques aporten dades que sovint sorprenen. De moment, han permès de trobar restes de la cervesa més antiga del món i de la més antiga d'Europa. I han permès de saber que els ibèrics utilitzaven opi en les trepanacions. Unes troballes fetes amb una tècnica que, ben segur, aportarà moltes sorpreses més aquests anys vinents.

Xavier Duran